

100 HODIN, KDY UMÍRALA REPUBLIKA

Roman Čílek, Miloslav Moulis

**100 HODIN,
KDY UMÍRALA REPUBLIKA**

Roman Cílek, Miloslav Moulis

100 HODIN, KDY UMÍRALA REPUBLIKA

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Copyright © Roman Cílek, Miloslav Moulis – heirs, 2009, 2019
Cover © Lukáš Tuma, 2019
Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2009, 2019

ISBN 978-80-7557-184-7 (print)

ISBN 978-80-7557-697-2 (ePub)

ISBN 978-80-7557-698-9 (mobi)

ISBN 978-80-7557-699-6 (pdf)

Obsah

Prolog.....	9
Pondělí 13. března 1939.....	15
Úterý 14. března 1939	39
Středa 15. března 1939.....	95
Čtvrtek 16. března 1939.....	166
Čtyři hodiny z pátku 17. března 1939 – a dny následující	179

*„Míra našeho neštěstí je nevýslovná.
Je větší než míra našich chyb.
Osud nás netrestá jen pro naše nectnosti,
trestá nás i za naši věrnost, za smluvní poctivost,
za bezelstnost, za obětavost a spravedlivost...
Chtěli jsme být kladivem,
které dle našich národních tradic ukuje mír,
stali jsme se kovářinou,
do které buší tvrdými údery
zlovětná budoucnost Evropy.“*

Jaroslav Stránský,
vydavatel Lidových novin

*„Válka by mohla snad vyhladit část národa,
ale jeho duch by zůstal zachován.
Svoboda se vždycky vykupuje krví.“*

Generál František Nosál,
ministr veřejných prací
v první Syrového vládě

Prolog

Mír! Mír!

Fascinující slovo. V dobré víře a s myšlenkami na životy svých blízkých je koncem září 1938 na croydonském letišti u Londýna volají davy lidí vítající britského premiéra Nevilla Chamberlaina při návratu z Mnichova, kde byla podepsána ostudná dohoda, která – řečeno slovy jednoho ze západních žurnalistů – „ukřižovala Československo“.

Je zachráněn mír!

Pohlaváři země, kterou muž s příslovečným deštníkem v ruce před pár hodinami opustil, však o nějakém mírovém soužití neuvažují, hra pokračuje dalším dějstvím a specialisté Ribbentropova ministerstva zahraničí zpracovávají analytickou studii všech problémů, které se týkají Československa a prvořadě možnosti jeho rozpolčení, a tedy i oslabení. Pozornost se tudíž soustřeďuje na Slovensko a tamní separatistické snahy. Již 7. října 1938 dodává ministerstvo zahraničí führerově kanceláři tajný spis, označovaný později jako Woermannova poznámka, protože autorem je Ernst Woermann, donedávna velvyslanec v Londýně, nyní vedoucí politického oddělení říšského ministerstva zahraničí. Je to elaborát věcný a německy přesný. Uvádějí se tu čtyři alternativy řešení nejbližší slovenské budoucnosti, a to spolu s komentářem zachycujícím vyhraněné hledisko zájmů „třetí říše“.

Na počátku tragédie Československa byla koncem září 1938 mnichovská konference čtyř velmocí, kde se „o nás bez nás“ rozhodlo, že musíme hitlerovskému Německu předat naše pohraniční oblasti – a to včetně obranného pevnostního systému

Po návratu do Británie Neville Chamberlain již na letišti mával ve vzduchu s textem dohody a prohlašoval, že „přivezl mír“. Historie mu však zapravdu nedala...

Možnost číslo jedna: samostatné Slovensko. („Bylo by slabým státním útvarem, což by nyní nejvíce prospělo německým požadavkům... a výhledově posloužilo také k pronikání do osídlovacího prostoru na Východě. Pokud se slovenští vůdcové pro takové odtržení vysloví, můžeme je uznat pod heslem práva na sebeurčení.“) Možnost číslo dvě: slovenská autonomie v československém státě. („Celkový útvar Česko-Slovenska by v tomto případě byl silnější než dva samostatné útvary.“) Možnost číslo tři: autonomie Slovenska s příklonem k Maďarsku. („Z německé strany žádný zájem.“) Možnost číslo čtyři: slovenská autonomie s příklonem k Polsku. („Náš zájem je ještě menší.“)

Smutný dokument o podivném světě, v němž je agresivní velmoci umožněno skrytě i otevřeně sprádat cizí osudy.

Hitler a jeho lidé spěchají.

Pokud si totiž jako cíl určují, že v létě příštího roku napadnou Polsko, zbývá jim na likvidaci Československa, zbaveného mnichovským rozhodnutím přírodní hranice i obranného pevnostního systému, pouhý půlrok. Musí to být do jara! – určují. Do března! – upřesňuje jim fűhrer a podepisuje přísně tajný rozkaz, v němž používá pejorativně vyznívajícího výrazu Tschechei. „Armáda musí být připravena,“ uvádí v něm, „abychom kdykoli mohli rozbít zbytek Česka, například kdyby vedlo protiněmeckou politiku. Přípravy armády pro tento případ musí být rozsahem ještě mnohem méně patrné než svého času pro případ „Grűn“, zato ale musí zajistit stálou a podstatně vyšší pohotovost, a to bez plánované mobilizace. Organizace, rozvrh a stupeň pohotovosti jednotlivých vojenských svazů musí být již předem zaměřen na přepad, aby se tím Česku vzala jakákoli možnost organizované obrany. Cílem je rychlé obsazení Česka a jeho izolování od Slovenska.“

V říjnu 1938 došlo k vyhlášení slovenské autonomie v rámci republiky a tehdejší předseda ústřední vlády generál Jan Syrový k tomu poblahopřál předsedovi slovenské autonomní vlády dr. Jozefu Tisovi. Optimistům se zdálo, že nároky separatistů ze země mezi Tatrami a Dunajem se tím uspokojily. Byl to však zcela mylný pohled...

Dr. Jozef Tiso při projevu před budovou Slovenského národního divadla. Zpočátku se zdálo, že patří mezi umírněné...

Na dokumentu je datum 22. říjen 1938.

Pouhé tři týdny po podepsání mnichovské dohody, o níž západní státníci tvrdili, že zajišťuje zbytku Československa mnohoslibné jistoty!

Takový je tedy německý plán: vrazit klín mezi Čechy a Slováky – a území Čech a Moravy obsadit vojenskou silou, případně hrozbou nasazení této vojenské síly. Vše, co se potom děje, lze vnímat jen jako dílčí kroky a krůčky

k naplňování tohoto rámcového cíle.

Od podzimu 1938 do předjaří 1939: období zařazené do historie naší země pod označením druhá republika. Není a ani to snad nemůže být šťastný čas. Republika žije pod neustálým hitlerovským nátlakem, její hranice nejsou zvenčí nikým oficiálně garantovány, jsme kromě Německa obklopeni i dalšími sousedy, Polskem a Maďarskem, jejichž představitelé vůči nám vznášejí nároky. Rozboření jistot vnáší do života země politikou řevnivost, nenávistné kampaně, opovrhování demokratickými pilíři, o které jsme se až dosud opírali. Prezident dr. Beneš se vzdává funkce a odjíždí do zahraničí. Jeho nástupcem se stává JUDr. Emil Hácha, jemuž jeho věk a zdravotní stav nedovoluje uplatňovat zásadní přístup ke všem vršícím se problémům Česko-Slovenska, jak se po 6. říjnu 1938, kdy dochází k vyhlášení autonomie Slovenska a Podkarpatské Rusi, stát nově jmenuje.

Vstup do roku 1939 provázejí obavy z toho, co přijde.

Podobá se to poddajnému čekání na okamžik, kdy dravec udeří. Tomu ostatně odpovídá i vánoční projev prezidenta Háchy, v němž nenabízí žádný záchranný program, ale rovnou se obrací k instanci nejvyšší: „Neopouštěj, Hospodine, národ ten, jehož krev je krví mou a jehož tlukot srdce je i mého srdcem tlukotem. Chraň jej a opatruj!“

Prosba není vyslyšena.

Počátkem roku 1939 se vše zlé a stát ohrožující týden po týdnu stupňuje. Naši zkušení armádní zpravodajci, pro něž pracuje řada špičkových agentů přímo na území „třetí říše“, upozorňují na německé vojenské přípravy k útoku a v první třetině března je dokonce již znám pravděpodobný termín úderu: 14. či 15. březen.

Vláda republiky pod vedením Rudolfa Berana však není – až na výjimky – ochotna uvěřit těmto údajům a především ministr zahraničí dr. František Chvalkovský prohlašuje, že se jedná pouze o poplašné zvěsti.

V téže době nabývá otevřené podoby i tlak na Slovensko.

Tamní separatističtí předáci jsou během svých zákulisních jednání s Němci tlačeni k tomu, aby neváhali s vyhlášením své samostatnosti a s odtržením od republiky. Dne 9. března se pražská vláda odhodlá k poslednímu kroku. Na Slovensku zasahují naše armádní jednotky, předseda slovenské autonomní vlády dr. Jozef Tiso je zbaven funkce a na jeho místo je dosazen Karol Sidor, který pak v noci z 11. na 12. března 1939 odolá tlaku delegace vysokých říšských činitelů, přijíždějících z Vídně, kteří ho nutí k okamžitému rozhodnutí.

Sidor říká své „Ne!“, což hatí Němcům jejich plány.

Z Berlína a Vídně poté přichází pokyn, že je třeba mezi slovenskými politiky okamžitě najít někoho, koho bude možno patřičně usměrnit, protože časové plány na vojenskou akci proti Čechům a Moravě mají už neměnnou podobu. Na sklonku neděle 12. března 1939 se tak začíná odvíjet drama „sta hodin, kdy umírala republika“.

Sta hodin, od nichž nás dnes dělí osmdesát let.

Pondělí 13. března 1939

První minuty dne.

Fara v malém městečku bývá obvykle místem poklidu.

Neplatí to však o této noci z neděle na pondělí – a naplatí to o faře v Bánovcích nad Bebravou, ležících na severovýchod od slovenského hlavního města. Zvláštní místo ke startovním okamžikům politického a mocenského dramatu s dlouhodobými důsledky. Nevalně udržovanou, ale naštěstí zcela prázdnou silnicí sem od Bratislavy uhání auto s říšskoněmeckou poznávací značkou. Za volantem sedí příslušník vídeňské bezpečnostní služby SD (Sicherheitsdienst) Wanek a veze tři pasažéry. Jmenují se Dafčík, Mikula a Danihel, patří k řadovým členům radikálního křídla luďácké strany a v dané chvíli jsou pouhými posly. Vezou na faru v Bánovcích osobní dopis dr. Ferdinanda Ďurčanského, který v něm pohnutě naznačuje Hitlerovy plány se zbytkem Československa, líčí časovou tíseň, do které se dění dostalo, a především se snaží svého stranického nadřízeného přimět k návratu a rozhodným krokům.

Adresátem dopisu je Jozef Tiso.

Římskokatolický kněz, rodák z Bytče, a především jediný separatistický politik na Slovensku, který se může svou prestiží srovnávat se Sidorem. Nerozhodný a váhající představitel středu v ľudové straně a současně stále ještě její nejvyšší činitel, do 10. března předseda autonomní slovenské vlády. Po svém sesazení v rámci zákroku z Prahy, tedy takzvaného Homolo-

va puče (nazvaného podle generála Bedřicha Homoly, velitele divize v Banské Bystrici), oznámil, že definitivně opouští politickou scénu a 11. března ráno se uchýlil právě sem, na svou domovskou faru v Bánovcích nad Bebravou, odkud sledoval další vývoj. Nyní, kdy se krize blíží k vyvrcholení, se Tiso stává – aniž to zatím v plné šíři tuší – Hitlerovým dalším trumfem v zápase o Slovensko. Uplatňuje se tím často využívaná taktika v rejstříku rozpínavých totalitních praktik: vsadit v zemi, o kterou jim jde, na údajně umírněné spojence, zatímco radikály využívat k jejich kontrole a usměrňování.

Je tomu tak i nyní, nikoli však bez problémů.

Poslové od Ďurčanského neuspějí. Tiso je sice na faře vlídně přijme, promluví s nimi jako jejich souvěrec, dopis si přečte, ale nabídku od politika, žijícího nyní vlastně v dočasné vídeňské emigraci, odmítne.

Ani potom však není bánoveckému děkanovi dopřán klid.

Krátce poté telefonem volá Tisa Ďurčanského osobní tajemník dr. Jozef Kirschbaum a žádá „krajně naléhavou rozmluvu“. I on je zdvořile odmítnut. A ještě o pár desítek minut později zabuší na farní vrata ve spících Bánovcích další návštěvník. Redaktor Eduard Matl, vlivný bratislavský Němec, nepřijíždí s nějakým osobním dopisem ze stranických kruhů, ale s oficiálním vzkazem říšskoněmeckého konzula Ernsta von Druffella, jehož obsahem je pateticky formulované pozvání – přímo k Adolfu Hitlerovi.

To už je ovšem záležitost zcela jiného kalibru.

Odolá Tiso lákavé představě vstupu do historie?

Neodolá.

Dne 13. března 1939 ve tři hodiny v noci se dr. Jozef Tiso, dvaapadesátiletý katolický duchovní, který vystudoval teologii v institutu vídeňských jezuitů, rozhoduje vrátit do Bratislavy. A tím i do politiky. Je to vpravdě osudový návrat. Slovensku

přinese tento Tisův krok, a zejména dlouhý řetězec jeho důsledků, nesmírné množství utrpení. Tisa samotného přivede zvolená cesta až ke smutnému konci: o osm let, jeden měsíc a dva dny později, 15. dubna 1947, ho Národní soud v Bratislavě odsoudí k trestu smrti provazem, prezident Beneš mu neudělí milost, verdikt je 18. dubna téhož roku vykonán na nádvoří Justičního paláce – a Tisovo tělo bude nejprve pohřbeno na Martinském hřbitově, později údajně exhumováno, převezeno do brněnského krematoria a popel poté rozprášen na neznámém místě.

Teď však Tiso jistě na nic takového nemyslí.

Nyní jsou před ním světské pocty, nikoli ponížení a pád.

Nikdo ještě nic netuší.

Ani v Čechách či na Moravě, ani na Slovensku.

Prozatím je to jen běžný březnový den, vyznačující se tím, že je chladněji, než v tomto čase obvykle bývá, teploty v celé zemi se drží kolem nuly, což představu blízcího se prvního jarního dne odsouvá do snové podoby. Ranní noviny nabízejí leccos, co lidé dle svých zájmů buďto přečtou, či jen tak přelétnou očima.

♦ Dozvídají se třeba, že poblíž Kréty najel na mělčinu parník Kaiepo, na jehož palubě se nacházelo 700 židovských uprchlíků z Polska a Československa.

♦ Z Paříže přichází zpráva, že četní příslušníci mezinárodních brigád, kteří se na straně republikánů zúčastnili občanské války ve Španělsku, vstupují do francouzské cizinecké legie s určením pro službu v Alžíru.

♦ Deník Slovák oznamuje, že v neděli 19. března se ve všech farnostech Slovenska uskuteční slavnostní bohoslužby, při nichž „pokorně vysloveny budou prosby Bohu za samostatnost Slovenska“.

♦ A také je zde zpráva, že organizace Sociální obec žen při Hlinkově slovenské ľudové straně žádá sociálně zajištěné bratislavské rodiny, aby poskytovaly bezplatné obědy vždy aspoň jednomu studentu či studentce slovenského učitelského ústavu. Současně lze k podobným účelům nabídnout šatstvo a prádlo. Přihlášky a dary přijímá úřadovna v Hlinkově domě, Náměstí 1. máje č. 22.

♦ Centrála odborových organizací rozhoduje o tom, že muži, kteří při službě v Hlinkově gardě zameškali svoje zaměstnání, budou za tuto dobu v plné výši odměněni.

♦ Odsouzeníhodným je označen čin zatčeného třicetiletého dělníka Jozefa Belejika, který se dostavil do bratislavského obchodu firmy Lumor a Danzig a „vydávaje se za člena Hlinkovy gardy, žádal vydání čtyř párů bot pro sebe a tři pány, kteří stáli venku a měli gardistické čapky, přičemž nikdo z nich neměl na zaplacení nákupu peníze“.

Dr. Jozef Tiso v časném pondělním ránu přijíždí do Bratislavy a najednou je z něho – aspoň z vnějšího pohledu – člověk, který ze sebe setřásl krunýř váhání. Město se teprve probouzí, ale v politických kruzích je již čilo. Tiso žádá ministerského předsedu Sidora, aby svolal vedení ľudové strany a přizval i členy kabinetu a některé spolehlivé poslance zemského sněmu. Sidorovy dílčí námítky odmítá s poukazem na nutnost stranické kázně a nedostatek času na nějaké neplodné dohadování. V jedenáct hodin dopoledne předstupuje Tiso před toto shromáždění a dramatickým tónem jim oznamuje změnu situace.

„Pan Hitler už čeká,“ říká na závěr.

Po poledni nasedá do auta a zamíří k Vídni.

Tam převládá spokojenost již od chvíle těsně před obědem, kdy – jak vzpomíná přímý účastník dění Viliam Kovár, student filozofie a synovec spoluzakladatele ľudové strany a Hlinkova

druha Františka Jehličky – se v místodržitelství otevrou dveře a dr. Hammerschmidt volá Ďurčanského do své kanceláře. Krátce poté vyjde Ďurčanský ven a oznamuje:

„Všechno je v pořádku. Jedeme do Berlína.“

Kovár k tomu připojuje své pocity: „Radost je veliká! Chápeme to tak, že rozhodnutí padlo a že v nejbližších okamžicích budeme svědky události, kterou jsme tak dlouho očekávali a pro niž jsme emigrovali.“

Mezitím dorazí dr. Jozef Tiso na vídeňské letiště.

Už ho tu čekají.

Seznamuje se s vlivným führerovým osobním pověřencem dr. Wilhelmem Kepplerem a nedlouho poté se zvláštní dvoumotorové letadlo vznáší do vzduchu.

Uvítání v říšském hlavním městě šokuje pak nejen zahraniční novináře, ale i mnohé domácí zasvěcence. Dr. Tiso, který je v dané chvíli v podstatě soukromou osobou a prezidentem Slovenské republiky se stane až o půl roku později, tu je totiž přijat se všemi poctami příslušejícími obvykle jen hlavám státu. „Skoro až nevěříme vlastním očím,“ vypráví o tom pozorný svědek berlínského dění Hans-Bernd Gisevius, pracovník říšského ministerstva vnitra, účastník protihitlerovského odboje, který později uprchne do Švýcarska, „Kdyby nás v oněch dnech nebyl smích přešel ze samých starostí, jak se bude vyvíjet evropská katastrofa, čím dál zřetelněji se rýsující, byli bychom snad podlehlí vlivu situační komiky, jež vznikla, když tomuto duchovnímu pánovi... , který ani dost rychle nechápal, jaká úloha mu připadla... byla na tempelhofském letišti dovolena přehlídka Himmlerovy černé gardy za víření bubnů a zvuku trub.“

Bezodkladně poté vykonají Tiso a Ďurčanský návštěvu u ministra zahraničí Joachima von Ribbentropa a krátce před devatenáctou hodinou je v říšském kancléřství přijímá führer.

Musejí na úvod vyslechnout pětatřicetiminutový monolog.

Adolf Hitler v něm vyslovuje odhodlání v nejbližších hodinách definitivně rozřešit otázku bytí či nebytí Česko-Slovenska a v té souvislosti ujistil oba slovenské činitele o svých sympatiích k jejich snahám o nezávislost na Praze. Řekl, že on jako vůdce Velkoněmecké říše je ochoten všemi formami toto úsilí nejen okamžitě podpořit, ale trvale podporovat. Nelze však nadále váhat, události už zašly příliš daleko, maďarská hrozba je velmi akutní a také říšské plány mají prý nyní zcela konkrétní podobu. Na Slovensku je třeba učinit vše potřebné, jak naznačil předtím už i ministr Ribbentrop, do zítřka 12.00 hodin: tedy do oběda. Jinak se dění dá samo do pohybu.

V závěru Hitler oslovuje dr. Tisa: „Jak se tedy rozhodnete, Monsignore?“

Prohlédne, pochopí zákulisní podstatu hry...? Je to přece neskrývané a časově vymezené ultimátum – pobouří ho to a odmítne...?

Neodmítne.

V devatenáct hodin a třicet pět minut zprostředkují Tisovi bleskové spojení s Bratislavou a vloží mu do ruky sluchátko. Přeje si hovořit se Sidorem. Dovolá se do jeho pracovny a určuje mu, aby na druhý den dopoledne zařídil mimořádné zasedání zemského sněmu.

Není třeba, aby k tomu ještě něco dodával: vše je v té chvíli jasné.

Ne vše se však 13. března 1939 odehrává v Bánovcích nad Bebravou, Bratislavě či v Berlíně.

Také jsou tu Čechy, Morava – a Praha.

♦ Z hlavního města republiky se úřední cestou oznamuje, že začínají sondovací práce pro zamýšlenou podzemní dráhu, jejíž financování je zahrnuto do právě schváleného městského rozpočtu.